

Кляп Маріанна Іванівна,

ORCID ID: 0000-0003-4677-8718

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри фізичної терапії, реабілітації,

спеціальної та інклюзивної освіти

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПРАКТИКООРІЄНТОВАНІСТЬ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ ТА ПРИРОДОЗНАВСТВА ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ

PRACTICE-ORIENTED LEARNING IN GEOGRAPHY AND NATURAL SCIENCE LESSONS AS A MEANS OF SOCIALIZATION FOR STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

У статті проаналізована практикоорієнтованість як специфіка вивчення географії та природознавства, яка дає можливість активно здійснювати соціалізацію школярів з порушеннями інтелекту. Детально розглядаються можливості програмового матеріалу з обох предметів для формування природничої компетентності випускників з порушеннями інтелектуального розвитку. Особливу увагу звернено на практичні складові змісту шкільної географічної та природознавчої освіти, які дають не лише можливості для корекції розвитку школярів з порушеннями інтелекту, але й для сприяння соціалізації даної категорії учнів у спільноту після завершення навчання в школі.

Практичні завдання та навчальні екскурсії як з географії, так і з природознавства розширюють кругозір підлітків з порушеннями інтелекту, сприяють їх профорієнтації, формують навички спільного виконання практичних завдань з виготовлення географічних макетів та моделей, проведення фенологічних та погодних спостережень, виготовлення календарів погоди, стендів та альбомів про природу та культуру рідного краю. Особливе значення для формування навиків соціальної адаптації мають практичні завдання з природознавства, пов'язані з роботою на пришкольній ділянці, доглядом за тваринами в живому куточку школи, доглядом за рослинами в приміщенні закладу освіти, вироблення навиків надання першої домедичної допомоги собі та іншим людям. Обидва предмети є дуже важливими у формуванні життєвих навичок випускників школи з порушеннями інтелекту.

Ключові слова: учні з порушеннями інтелекту, вивчення географії та природознавства, практикоорієнтованість, соціалізація, природнича компетентність.

The article explores practice-oriented learning as a distinctive feature of geography and natural science education that facilitates the socialization of students with intellectual disabilities. It examines the potential of curricular content in both subjects to foster natural science competence among learners with intellectual developmental disorders. Particular attention is devoted to the practical components of geography and natural science education, which not only support the correction of cognitive and behavioral development but also promote the social integration of this group of students into the wider community upon completing school.

Practical assignments and educational excursions in both subjects broaden the horizons of adolescents with intellectual disabilities, contribute to their vocational guidance, and foster teamwork skills through collaborative activities such as creating geographical models and mock-ups, conducting phenological and weather observations, preparing weather calendars, and producing displays and albums about the nature and culture of their native region. Especially valuable for developing social adaptation skills are natural science activities involving work on the school plot, caring for animals in the school's "living corner," tending plants within the educational institution, and learning to provide basic first aid to oneself and others. Both subjects thus play a crucial role in shaping essential life skills among school graduates with intellectual disabilities.

Key words: students with intellectual disabilities; geography and natural science education; practice-oriented learning; socialization; natural science competence.

Постановка проблеми. Одним з визначальних напрямів реформування системи освіти в Україні є реалізація інклюзивних підходів до навчання дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП), серед яких значний

відсоток – це школярі з порушеннями інтелекту. Сучасне українське суспільство вже усвідомило право цієї категорії дітей на здобуття якісної освіти в закладах освіти поблизу місця проживання родини. Однак частина з таких дітей в силу

різних обставин (характеру порушення, ступеня його вираженості, сімейних обставин тощо) можуть отримувати освітні послуги також і в спеціальних класах масових шкіл або в спеціальних закладах освіти. Де б не навчався здобувач освіти з ООП (спеціальний чи інклюзивний заклад), навчання цієї категорії школярів має враховувати вікові та індивідуальні особливості розвитку таких дітей, використовувати форми, методи і прийоми, які сприяють корекції наявного порушення психофізичного розвитку дитини та досягненню максимально можливого рівня засвоєння нею програмового матеріалу [4, с. 103].

У процесі формування всебічно розвиненої особистості важливе місце посідає формування природничої компетентності, яка характеризує здатність учнів вирішувати доступні соціально та особистісно значущі практичні й пізнавальні проблемні завдання, пов'язані з реальними об'єктами природи у сфері відносин «людина – природа». Це в повній мірі можна віднести і до школярів з порушеннями інтелекту, для яких ця компетентність формується під час вивчення таких шкільних предметів як географія та природознавство. Для них змістом природничої компетентності є формування і розвиток знань про цілісність світу природи, опанування навички знаходити зв'язки між світом живої та неживої природи, між світом рослин, тварин та людиною, між наслідками діяльності людини і природою. Засвоєння природничих знань сприяє розширенню світогляду учнів, вихованню зацікавленості та оберегаючого ставлення до природи, розвитку спостережливості, пам'яті, уяви, мовлення, логічного мислення, вмінню аналізувати, узагальнювати, класифікувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Опанування такими знаннями не тільки сприяє корекції наявних порушень інтелекту, а є стимулом до соціальної адаптації, зокрема через реалізацію практичної складової зазначених предметів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідження проблем змісту навчального контенту з географії та природознавства у спеціальній школі для дітей з порушеннями інтелекту представлені у роботах В. Липи, В. Синьова, Т. Скиби. Корекційні можливості уроків географії у навчанні школярів з інтелектуальними порушеннями, вплив змісту програмового матеріалу на соціалізацію цієї категорії учнів досліджував І. Матвійчук. Подібну тематику мають наукові пошуки колективу авторів

Д. Завітренко, Н. Березенко, О. Нагорна, які підкреслюють значний потенціал географії для розвитку мисленнєвих процесів, розвитку уяви та пам'яті школярів з інтелектуальними порушеннями [1]. Вагомим є дослідження Л. Одинченко про взаємозв'язок уроків географії з позакласною роботою в практиці навчання і виховання школярів з порушеннями пізнавальної діяльності. Значно менше досліджена специфіка природознавства як предмету, що може дати вагомий потенціал не тільки для корекційної роботи, але й для соціальної адаптації учнів з інтелектуальними порушеннями. Можемо відмітити наукові пошуки науковиці С. Трикоз та вчителя-дефектолога О. Орлової в цьому напрямі. Питання практикоорієнтованості шкільних курсів географії та природознавства, використання їх для сприяння соціалізації школярів з порушеннями інтелекту в сучасних реаліях ще недостатньо представлено в працях вітчизняних науковців.

Мета статті: Проаналізувати можливості географії та природознавства для формування практичних вмінь та навичок учнів з порушеннями інтелекту, їх роль у процесі соціалізації цієї категорії здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Основне завдання сучасної загальноосвітньої школи відповідно до Концепції НУШ полягає у ретельному доборі навчального матеріалу за принципом життєвої доцільності й функціональності, в активізації ролі самостійного навчання. Варто також урахувати те, що для успішної реальної діяльності сьогодні недостатньо лише знань і умінь, необхідні ще віра в себе, у свої сили, здатність ухвалювати рішення, жити й працювати в колективі й зосереджувати свої зусилля на конкретних завданнях, виявляти проблему, вести самостійний чи спільний пошук способів її розв'язання, брати на себе відповідальність за результати дій і вчинків [6]. Такі якості треба максимально формувати під час навчання й у школярів з порушеннями пізнавальної діяльності, які сприятимуть їх професійному самовизначенню та адаптації у майбутньому самостійному житті [1, с. 143].

Структура і зміст програми з географії базуються на принципах неперервності й наступності шкільної географічної освіти, її інтеграції на основі міжпредметних зв'язків, гуманізації, урахування вікових можливостей учнів, практичної спрямованості. Пріоритетну роль географічному матеріалу, що має велике значення у здійсненні

проблемного навчання та самостійної роботи учнів, забезпечує єдність природоохоронної поведінки і краєзнавства, групових та індивідуальних форм навчання, використання дидактичних ігор як умови формування пізнавальних інтересів учнів у навчальній і виховній діяльності. Особливість географії як шкільного предмета полягає у тому, що закономірною умовою її засвоєння є наявність в учнів умінь використовувати різноманітні джерела інформації: текстові, картографічні, статистичні тощо [2, с. 31].

Після закінчення школи підліткам з інтелектуальними порушеннями треба буде брати участь в усіх видах і формах соціального життя на рівні з іншими членами суспільства, вступати в більш складні економічні відносини як на виробництві, так і в побуті. В зв'язку з цим гостро постає соціально-педагогічна необхідність підготувати випускника спеціальної школи або інклюзивного класу до реального життя в нових соціокультурних та економічних умовах. Таке завдання покликаний виконати курс шкільної географії, який надає знання соціально-економічного спрямування, створює усвідомлений цілісний образ своєї країни на основі розгляду та налізу її основних компонентів – природи, населення, господарства.

Оволодіти природничими компетентностями, вміннями і навичками, спрямованими на адаптацію до реального життя, можливо лише у процесі виконання практичних завдань. Учні з порушеннями інтелекту при допомозі вчителя використовують різноманітні засоби навчання, вчать за їх допомогою отримувати нові, посилюють знання, й закріплювати їх у відповідних компетентностях. Практичні завдання передусім скеровані на формування вмінь і навичок аналізувати та виготовляти моделі географічних об'єктів і процесів, виконувати завдання на контурних картах, шукати необхідну інформацію в Інтернеті.

Практичні роботи, проведені в процесі вивчення географії школярами з порушеннями інтелекту, спрямовані на те, щоб озброїти учнів необхідними практичними уміньми й навичками, які вони могли б використовувати у своїй подальшій діяльності. З самого початку вивчення географії необхідно організувати систематичні спостереження за природою своєї місцевості, за погодою, що фіксуються в календарі природи, працюю людей у найближчому оточенні і продовжувати ці спостереження впродовж всього періоду навчання. Такій же меті

підпорядковуються з навчальні екскурсії, тематика яких передбачена навчальною програмою з географії [7].

Тематика практичних робіт на екскурсії дуже різноманітна, але відповідає віковим та пізнавальним можливостям учнів з інтелектуальними порушеннями. Якщо в 6 класі школярі починають з виготовлення плану класу та шкільної ділянки, вимірювання відстаней на плані та місцевості, то в 7 класі їм пропонують встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між природними та соціальними явищами, а в 9 класі вони вже мають розробити схему галузевої структури народного господарства свого краю. Упродовж цих років школярі виготовляють модель земної кулі та вулкана з пластиліну, з мокрого піску моделі річки, яру, озера, ставка, пагорба, виготовляють стенди та альбоми про природу та культуру рідного краю. Великий також об'єм навчальних завдань, що виконуються на контурній карті [7]. Усі завдання щодо виготовлення макетів та моделей, стендів та альбомів, куточків та календарів школярі виконують у груповому форматі, співпрацюючи один з одним, шукаючи необхідну інформацію під керівництвом вчителів, узгоджуючи свої дії та позиції з сокласниками. Саме це і є ті методи і прийоми роботи, що позитивно впливають на корекцію розвитку та соціалізацію школярів з інтелектуальними порушеннями. Учні планують свою роботу і утримують послідовність дій у своїй свідомості до закінчення завдання (корекція і розвиток пізнавальних процесів та мисленнєвих операцій), обговорюють роботу з учителями та сокласниками (розвиток лексики та зв'язного мовлення), злагоджено працюють для виконання завдання (розвиток моторики, виховання наполегливості, цілеспрямованості, організованості). Відбувається також формування естетичних почуттів, бо всі макети, моделі, стенди та альбоми мають бути охайними, придатними для демонстрування в класі або кабінеті. Не можна не враховувати і позитивні емоції, які виникають в учнів з порушеннями інтелекту, коли вони бачать свою завершену роботу, яка приносить користь іншим. Усе це є стимулом до подальшої співпраці у виконанні спільних шкільних проєктів, а отже, сприяє соціалізації в майбутньому випускника, що має інтелектуальні порушення.

Специфіка природознавства як навчального предмету визначена його змістом: вивчення конкретних об'єктів (рослин, тварин, людини),

складних явищ живої природи та її розвитку. Використовуються особливі форми організації навчальної роботи (різні види екскурсій, обов'язкова позаурочна робота на пришкольній ділянці та у шкільному куточку живої природи, позашкільні заняття в природі), переважання наочно-практичних методів на уроках, наявність спеціальної навчально-матеріальної бази (кабінет природознавства, куточок живої природи, пришкольня навчально-дослідна ділянка, теплиця тощо).

Завдання вивчення природознавства у спеціальній школі визначають доцільність комплексного підходу до їх розв'язання. Зокрема, освітньо-практичне завдання вивчення цього предмету полягає у формуванні у школярів системи елементарних природознавчих знань та практичних умінь прикладного характеру. Розв'язання корекційно-розвиткових завдань в процесі навчання природознавства учнів з порушеннями психофізичного розвитку пов'язане з проведенням відповідних заходів із врахуванням вікових та особистісних якостей дитини. У виховному плані цілі реалізуються шляхом морального, трудового, екологічного, трудового виховання на уроках природознавства [3, с. 87].

Методичні умови, що сприяють подоланню недоліків у природознавчих знаннях учнів, вимагають постійно включати у зміст робочих уроків самих різноманітних практичних дій, їх комплексного використання і спрямованість на розвиток у школярів з порушеннями інтелектуального розвитку самих різноманітних практичних дій, які спрямовані на розвиток у учнів з порушеннями інтелекту пізнавальної діяльності.

Практичні методи навчання природознавства учнями з порушеннями інтелекту реалізуються як складна взаємодія слова, наочних посібників, карт, інших технічних засобів навчання, що організовуються і спрямовуються вчителем. Методичними вимогами щодо проведення практичних робіт є необхідність чіткої та точної інструкції для школярів про завдання, яке потрібно виконати, різноманітність пропонованих практичних робіт за змістом та способом їх виконання учнями (фронтально і за вказівкою педагога, індивідуально або за інструкційною картою); поступовий розвиток у школярів вміння працювати самостійно; надання своєчасної допомоги школярам з метою виправлення допущених недоліків; навчання учнів раціональним способом виконання пропонованих завдань; звіти старшокласників про виконану

роботу, виконання ними тих або інших практичних дій.

Види практичних робіт із природознавства у спеціальній школі: спостереження з подальшою фіксацією явищ, що сприймалися, у щоденнику; вправи з розпізнавання і розподілу природних об'єктів, що вивчаються; проведення нескладних експериментів (розв'язання поставлених проблем через дослід). Учні також приймають участь у шкільній суспільно-корисній праці. Вона полягає у постійній роботі учнів з озеленення класу та школи (висадка кімнатних рослин та догляд за ними); робота учнів на пришкольній навчально-дослідній ділянці (осіння та весняна), в шкільному саду; виготовлення наочних посібників для кабінету [5].

Позашкільна суспільно-корисна праця з природознавства спрямована на залучення учнів до охорони природи рідного краю і проведення постійних акцій щодо її охорони. Зміст роботи щодо охорони природи учнями: висадка учнями дерев і кущів для створення живих огорож, Організація охорони мурашників, птахів та інших корисних тварин; практичні роботи щодо очищення лісу від сухих гілок, сміття, участь у боротьбі з шкідниками і бур'янами. Але найбільшої значимості, на мою думку, займають практичні завдання з курсу 9 класу, спрямовані на охорону життя і здоров'я самих вихованців: перша домедична допомога при ушкодженнях опорно-рухового апарату, підрахунок частоти пульсу та вимірювання артеріального тиску, перша домедична допомога при кровотечах, при харчових отруєннях [5]. Рекомендується провести екскурсію в медичний пункт, який знаходиться в школі, для ознайомлення дітей з роботою медичного персоналу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вивчення географії та природознавства в умовах Нової української школи потребує нового розуміння концепції освіти в сучасній школі. Географія та природознавство – це єдині навчальні предмети у загальноосвітній школі, які допомагають особистості учня навчитися комплексно аналізувати, моделювати і прогнозувати як природні, так і соціально-політичні явища на трьох рівнях узагальнення: локальному, регіональному і глобальному. Практико-орієнтованість цих предметів дає змогу сформувати в учнів життєво важливі компетентності, що сприяють профорієнтації школярів та допоможуть соціалізуватися після закінченні школи в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Завітренко Д., Березенко Н., Нагорна О. Корекція інтелектуальних порушень в учнів спеціальної школи на уроках географії. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Випуск 213 (2024). С.141–146.
2. Зміст та корекційна спрямованість вивчення географії у допоміжній школі: Наук.-метод. посібник / Укл. В.О. Липа. К.: ІЗМН, 1996. 52 с.
3. Методика навчання природознавства у старшій школі: методичний посібник./ [К.Ж. Гуз, О.С. Гринюк, В.Р. Ільченко та ін.]. К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 192 с.
4. Миронова С., Чопік О. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. 2-е видання, перероблене та доповнене. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 332 с.
5. Навчальна програма для 5-9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей (6-7 класи). Природознавство. / Укл.: Г.О. Блеч, С.В. Трикоз. К.: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2015. 21 с.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
7. Програми з географії для 6-9 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей (автори Липа В.О., Одиниченко Л.К.). К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2009. 38 с.

© Кляп М. І.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Стаття надійшла до редакції 10.10.2025

Стаття прийнята 05.11.2025

Стаття опублікована 01.12.2025